

УДК 341.1

Задорожній О. В.*

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: ОСНОВНІ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблемам законодавства України та Російської Федерації у сфері виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Автор здійснює порівняльний аналіз основних нормативно-правових механізмів, що регламентують відповідні відносини в обох державах, їхніх недоліків та перспектив удосконалення.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Рада Європи, Європейський суд з прав людини, виконання судових рішень.

The article is devoted to the legislation of Ukraine and the Russian Federation in the sphere of the execution of ECHR judgments. The author makes a comparative analysis of the principal legal mechanisms regulating respective relations, defects and prospects for the development.

Key words: Ukraine, Russian Federation, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the Council of Europe, the European Court of Human Rights, execution of judgments.

Статья посвящена проблемам законодательства Украины и Российской Федерации в сфере исполнения решений Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ). Автор осуществляет сравнительный анализ основных нормативно-правовых механизмов, регламентирующих соответствующие отношения в обоих государствах, их недостатков и перспектив совершенствования.

Ключевые слова: Украина, Российская Федерация, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г., Совет Европы, Европейский суд по правам человека, исполнение судебных решений.

Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. передбачає, що держави-учасниці визнають, дотримуються і забезпечують кожній особі, яка перебуває під їхньою юрисдикцією, реалізацію закріплених у Конвенції прав і свобод, а також реальний та ефективний захист останніх за допомогою внутрішньодержавних засобів правового захисту. Розділ II Конвенції 1950 р. (ст. 19-51) присвячений функціонуванню спеціального судового органу – Європейського суду з прав людини, метою діяльності якого є забезпечення дотримання державами-учасниками їхніх зобов'язань, передбачених положеннями вказаного міжнародного договору та протоколами

* кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

до нього. Відповідно до ст. 46 Конвенції 1950 р. держави-учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, стороною яких вони є [1].

Досвід української та російської державності пострадянського періоду (1991-2013 рр.) свідчить не лише про схожі тенденції розвитку їхніх правових систем, а і про взаємний вплив цих систем. Схожими є і тенденції, пов'язані із захистом прав та свобод людини в Україні та Росії. Хоча обидві держави є сторонами Конвенції Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 р. (РФ – з 1998 р. [2], Україна – з 1997 р. [3]), і проблеми порушення закріплених у Конвенції прав та свобод, і проблеми невиконання рішень Європейського суду з прав людини залишаються для них хронічними. Серед основних причин вказаних явищ – недосконалість внутрішньодержавних нормативно-правових механізмів регламентації виконання рішень ЄСПЛ. Різні аспекти цієї тематики досліджені у працях таких вчених-юристів як В. Абдрашитова [4], Н. Блажієвська [5], О. Гончаренко [6], А. Деменєва [7], Л. Дешко та Ю. Мазур [8], Ю. Зайцев [9], Н. Муратова [10], А. Ніколаєв [11], Д. Супрун [12] тощо. Водночас, з огляду на невіршеність проблем правової регламентації як в Україні, так і в РФ, існує необхідність розвитку цих напрацювань, яка актуалізується з огляду на потребу в аналізі змін внутрішнього законодавства обох держав, спрямованих на подолання вказаних недоліків, що відбуваються протягом останніх років. При цьому, важливо усвідомлювати і те, що зважаючи на стан судових систем та відомі проблеми із винесенням і виконанням рішень судових органів обох держав, звернення до ЄСПЛ часто є єдиною можливістю для осіб, чії права було порушено, домогтися хоча б часткового відновлення цих прав.

Загальновизнаний принцип обов'язковості остаточного судового рішення, в тому числі і остаточного рішення Європейського суду з прав людини (положення ст. 46 Конвенції 1950 р.) [13] у тій чи іншій формі закріплено у внутрішньому законодавстві усіх держав-учасниць вказаного міжнародного договору. Однак існують істотні відмінності у важливих аспектах процедури виконання рішень ЄСПЛ. З-поміж таких аспектів слід, передусім, відзначити наступні: наявність чи відсутність спеціального закону, який регулює процедуру виконання рішень ЄСПЛ; кваліфікація рішення Європейського суду з прав людини як виконавчого документа; існування спеціальної процедури виконання рішень ЄСПЛ, яка відрізняється від процедури виконання рішень національних судів; наявність «єдиного вікна» для отримання заявником грошової компенсації («справедливої сатисфакції», передбаченої ст. 41 Конвенції); існування спеціальної статті витрат державного бюджету для виплати грошових компенсацій на підставі рішень ЄСПЛ; можливість перегляду рішення національного суду на підставі рішення ЄСПЛ, безпосередньо передбачена процесуальним законом [14].

Україна ратифікувала Європейську конвенцію 1950 р. у 1997 р. В нашій державі діє спеціальний закон, що регулює процедуру виконання рішень ЄСПЛ (Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 р.) [15]; рішення ЄСПЛ визнано виконавчим документом, який підлягає виконанню державною виконавчою службою (п. 10 ч. 2 ст. 3 Закону «Про виконавче провадження» 1999 р.) [16]; юридично закріплено систему «єдиного вікна» для виплати компенсації за Рішенням ЄСПЛ (ч. 3 ст. 8 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 р.); законодавство містить норми про перегляд рішення національного суду, яке передувало зверненню заявника до ЄСПЛ.

Основним нормативно-правовим актом національного законодавства у цій сфері є Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 р [17]. Важливо, що, окрім вказаних положень Закон містить норму про те, що

при розгляді справ українські суди застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права (ст. 17).

Однак прийняття, внесення змін та застосування Закону 2006 р., на жаль, не забезпечили належне виконання рішень ЄСПЛ в Україні. Враховуючи це, а також вимоги Європейського Союзу у процесі підготовки до укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо впровадження європейських стандартів у вказаній сфері, протягом останніх років здійснювалися спроби вирішити проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні шляхом внесення змін до внутрішнього законодавства.

Так, у квітні 2012 р. було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, що вніс зміни до процедури здійснення кримінального судочинства. Серед іншого, Кодексом передбачено, що кримінальне процесуальне законодавство України та принципи верховенства права у кримінальному провадженні застосовуються з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ст. 8-9) [18].

Крім цього, Верховною Радою України було прийнято Закони «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»» від 15. 03. 2011 р., [19] «Про гарантії виконання державою судових рішень» від 05. 06. 2012 р., [20] «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів» від 16.10. 2012 р., [21] метою прийняття яких проголошено вдосконалення процедури виконання рішень ЄСПЛ в Україні, діяльності органу представництва щодо вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, а також Кабінету Міністрів України щодо заходів загального характеру.

Так, Законом 2011 р. було визначено статус стягувача у справах, пов'язаних з заявами до Європейського суду з прав людини. Законом передбачено, що орган представництва протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного, надсилає стислий виклад рішення стягувачу, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою прийнято рішення.

Протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного орган представництва:

по-перше, надсилає стягувачу повідомлення з роз'ясненням його права подати до Державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунку для перерахування коштів;

по-друге, надсилає до Державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення ЄСПЛ у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України.

Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження вказаних документів, відкриває виконавче провадження. Протягом трьох днів з моменту перерахування на депозитний рахунок державної виконавчої служби суми відшкодування державна виконавча служба повідомляє про це стягувача [22].

Однак, незважаючи на прийняття нових нормативно-правових актів, хронічну проблему невиконання рішень ЄСПЛ в Україні не подолано. У Меморандумі від 07. 02. 2013 р. Комітет міністрів Ради Європи зазначив: «Подібне невиконання рішень Суду є приво-

дом для серйозного занепокоєння, і українська влада має взяти на себе зобов'язання вжити індивідуальних заходів, а також надавати інформацію про вжиті заходи без подальшого зволікання» [23].

Серед можливих наслідків подальшого систематичного невиконання державою рішень ЄСПЛ, в тому числі так званих «плотних» рішень (у яких Європейський суд з прав людини вказує на існування структурних проблем, які лежать в основі порушень, а також на конкретні засоби чи заходи, за допомоги яких держава-відповідач має виправити ситуацію) [24] – вжиття фінансових санкцій, позбавлення права голосу членів української делегації в ПАРС або навіть виключення з Ради Європи, відповідно до статей 8 і 9 Статуту Ради Європи [25].

У підсумку, у процесі виконання вимог Європейського Союзу щодо необхідності досягнення прогресу у сфері захисту прав людини для підписання Угоди про асоціацію було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виконання судових рішень» від 19.09.2013 р. [26]. Він містить ряд норм, спрямованих на забезпечення виконання судових рішень про стягнення коштів з державних органів, державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ.

Однак і застосування вказаного закону не може вирішити проблем надмірної тривалості провадження і затримок у виконанні судових рішень – проблем, яких стосується значна частина заяв громадян України до ЄСПЛ. У національному законодавстві необхідно передбачити компенсаційні заходи особам, потерпілим від затримок. При цьому, по-перше, компенсаційні заходи повинні бути ефективними; по-друге, нормативно-правові акти мають містити належні норми щодо притягнення до відповідальності службових осіб, з вини яких допущені порушення. Це вкрай важливо, адже наразі замість таких службових осіб відповідальність несе Україна: потерпілі подають заяви до ЄСПЛ, останній виносить рішення на їхню користь, що призводить до необхідності відшкодування безпосередньо з бюджету держави, тобто *de facto* з кишені кожного платника податків.

Іншим недоліком української системи контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини є те, що відповідні функції виконує Міністерство юстиції (Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини) під наглядом Комітету Міністрів Ради Європи [27]. Більш ефективною могла б бути діяльність окремої незалежної структури.

Що стосується Російської Федерації, то ця держава ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у 1998 р [28]. Норми у сфері виконання рішень Європейського суду з прав людини містяться у ряді нормативно-правових актів РФ – Кримінально-процесуальному кодексі 2001 р. [29]. Арбітражному процесуальному кодексі 2002 р. [30]. Цивільному процесуальному кодексі 2002 р. [31]. Постановах Верховного Суду тощо [32]. Водночас, у РФ, відсутній єдиний закон про виконання державою зобов'язань, що випливають з Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини і постанов Європейського суду з прав людини [33]. Додамо – на відміну від України (з поправками на очевидну недосконалість Закону 2006 р. та застереженнями щодо його «комплексності»).

Необхідність прийняття відповідного нормативно-правового акту констатується російськими дослідниками вже досить давно. Пропонуються різні підходи до норм, які мають бути його складовими. Зокрема, виказуються думки, що у такому законі повинні міститися положення, які закріпили би:

- статус постанов та рішень Європейського суду з прав людини в російській правовій системі;

- перелік і процедури реалізації заходів загального та індивідуального характеру з виконання цих постанов;
- ряд обов'язків судових органів та Федеральних Зборів РФ в рамках їхньої компетенції;
- адміністративну та дисциплінарну відповідальність посадових осіб, винних у допущенні порушень Конвенції, встановлених Європейським судом з прав людини, з відсиланням до відповідного акту федерального законодавства[34];
- порядок опублікування постанов Європейського суду з прав людини, винесених щодо Росії, в «Російській газеті» протягом місяця з моменту, коли постанова стала остаточною;
- обов'язок усіх суб'єктів правореалізаційного процесу щодо застосування національного законодавства відповідно до норм Конвенції, виходячи з їхнього тлумачення у правових позиціях Європейського суду [35].

Вказуються і пропозиції про те, що в Російській Федерації повинні розглядатися в якості джерел конституційного права та, відповідно, застосовуватися правові позиції Європейського Суду, що містяться в його рішеннях, винесених не тільки щодо Російської Федерації, а і щодо інших держав-учасниць Конвенції 1950 р. (це може бути закріплено в Законі «Про виконання рішень Європейського Суду з прав людини») [36].

Певного прогресу щодо вдосконалення законодавства Російської Федерації у сфері виконання рішень ЄСПЛ уже досягнуто. Так, у 2010 р. у РФ було прийнято Закон «Про компенсацію за порушення права на судочинство протягом розумного строку або права на виконання судового акту протягом розумного строку» [37], який дозволяє громадянам РФ звертатися до національних судів для отримання компенсації за затримку виконання судових рішень. При цьому відповідна компенсація не залежить від наявності вини суду, органів, на які покладено обов'язок щодо виконання судових рішень, або ж інших органів державної влади. У свою чергу органи, уповноважені на виконання рішення судів про присудження такої компенсації, мають право пред'явити регресні вимоги до органу чи посадової особи, з вини якої допущено таке порушення [38].

За інформацією Комітету із правових питань і прав людини ПАРЄ, у результаті прийняття Закону 2010 р. відсоток справ проти Росії в цій сфері знизився з 44 до 17% [39].

Загалом, і Україна, і Російська Федерація відзначаються незадовільним станом захисту прав і свобод людини, свідченням чого є показники звернень до Європейського суду з прав людини. Незважаючи на приєднання обох держав до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1997-1998 рр. та прийняття ряду нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення реалізації рішень ЄСПЛ, чинне внутрішнє законодавство у відповідній сфері характеризується рядом недоліків, які, у значній мірі сприяють невиконанню рішень Суду. Вказані недоліки є як спільними для обох держав, так і відмінними.

У Росії висувуються пропозиції щодо якомога скорішого прийняття єдиного закону про виконання державою зобов'язань, що випливають з Конвенції про захист прав і основних свобод людини і постанов Європейського Суду з прав людини. В Україні аналогічний закон, попри його недосконалість, діє з 2006 р., до нього вносяться зміни, до законодавства, Натомість, у РФ прийнято важливий закон про звернення громадян Російської Федерації до національних судів для отримання компенсації за затримку виконання судових рішень. Цінними рисами Закону є по-перше, відсутність залежності компенсації від наявності вини органів державної влади, і, по-друге, надання органам, уповноваженим на виконання рішення судів про присудження такої компенсації, права

пред'явити регресні вимоги до органу чи посадової особи, з вини якої допущено відповідне порушення. В нашій державі подібного (і необхідного) нормативно-правового акту досі не прийнято, що аж ніяк не сприяє вирішенню проблем захисту відповідних прав, передбачених Європейською конвенцією з прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Список використаних джерел

1. European Convention on Human Rights as amended by Protocols Nos. 11 and 14 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12 and 13 // European Court of Human Rights, Council of Europe. – 2002. – 52 p.
2. Федеральный закон от 30 марта 1998 года № 54-ФЗ «О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/12011157/12011157.htm>.
3. Закон України «Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.» від 11.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 56. – 1997. – Ст. 265.
4. Абдрашитова В. Теоретико-правовые основы исполнения решений Европейского Суда по правам человека. Дисс...к. ю. н. – М., 2008. – 197 с.
5. Блажівська Н. Є. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект // Вісник Вищої ради юстиції». – № 2. – 2010.
6. Гончаренко О. А. Правова природа «пілотних рішень» Європейського Суду з прав людини // Форум права. – № 4. – 2012.
7. Деменева А. В. Юридические последствия постановлений Европейского Суда по правам человека для Российской Федерации. Дисс. ... к. ю. н. – М., 2010. // Деменева А. В. Реализация Россией индивидуальных мер по исполнению постановлений Европейского суда по правам человека: пересмотр дел в соответствии с УПК РФ // Международное правосудие. – 2012. – № 2. – С. 91-103.
8. Дешко Л., Мазур Ю. Виконання рішень національних судів: принципи Європейського суду з прав людини // Публічне право. – № 4 (8). – 2012.
9. Зайцев Ю. Проблема виконання судових рішень у практиці Європейського суду з прав людини / Виконання судових рішень. – К. : Юстініан, 2002.
10. Муратова Н. Г. Решения Европейского суда по правам человека и их значение для судебного надзора по уголовным делам Российской Федерации // Применение международных договоров в области прав человека в правовой системе РФ: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Екатеринбург: УрГЮА, 2003.
11. Николаев А. М. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод: конституционно-правовой механизм реализации в Российской Федерации. Дисс... д. ю. н. – М., 2012.
12. Супрун Д. Основні аспекти входження України в юрисдикційний механізм Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВПОЛ», 2004.
13. European Convention on Human Rights as amended by Protocols Nos. 11 and 14 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12 and 13 // European Court of Human Rights, Council of Europe. – 2002. – P. 27.
14. Блажівська Н. Є. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Порівняльний аспект // Вісник Вищої ради юстиції. – № 2. – 2010.

15. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – ст. 260.
16. Закон України «Про виконавче провадження» від 21. 04. 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – ст. 207.
17. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23. 02. 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – ст. 260.
18. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 9-10, № 11-12, № 13. – 2013.
19. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 15. 03. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. 2011, № 39, ст. 391.
20. Закон України «Про гарантії виконання державою судових рішень» від 05. 06. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 17. – 26. 04. 2013. – С. 940.
21. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів» від 16. 10. 2012 р. // Офіційний вісник України. – № 93. – 14. 12. 2012 – С. 66.
22. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 15. 03. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 39. – С. 391.
23. Committee of Ministers Memorandum of 07.02.2013. CM/Inf/DH(2013). Ministers' Deputies Information documents // Council of Europe official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2029771&Site=CM#P10_138.
24. Дешко Л., Мазур Ю. Виконання рішень національних судів: принципи Європейського суду з прав людини // Публічне право. – № 4 (8). – 2012. – С. 168.
25. Туан Д'едон Г., Рева В. Європейський суд з прав людини: нові виклики. // Юридичний журнал «Юстініан». – № 4. – 2013.
26. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виконання судових рішень» від 19. 09. 2013 р. // Офіційний вісник України. – 25. 10. 2013. – № 80. – С. 11.
27. Туан Д'едон Г., Рева В. Європейський суд з прав людини: нові виклики // Юридичний журнал «Юстініан». – № 4. – 2013.
28. Федеральный закон от 30 марта 1998 года № 54-ФЗ «О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней».
29. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18. 12. 2001 № 174-ФЗ (ред. от 02. 11. 2013, с изм. от 19. 11. 2013). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_154031.
30. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 № 95-ФЗ (ред. от 02. 11. 2013). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_154015.
31. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14. 11. 2002 № 138-ФЗ (действующая редакция от 25. 11. 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/gpkrf>.

32. Муратова Н. Г. Решения Европейского суда по правам человека и их значение для судебного надзора по уголовным делам Российской Федерации. // Применение международных договоров в области прав человека в правовой системе РФ: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Екатеринбург : УрГЮА, 2003. – С. 65.
33. Абдрашитова В. Теоретико-правовые основы исполнения решений Европейского Суда по правам человека. Автореф. Дисс...к.ю.н. – М., 2008. – С. 12.
34. Деменева А. В. Юридические последствия постановлений Европейского Суда по правам человека для Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – С. 98.
35. Абдрашитова В. Теоретико-правовые основы исполнения решений Европейского Суда по правам человека. Автореф. Дисс...к. ю. н. – М., 2008. – С. 15.
36. Николаев А. М. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод: конституционно-правовой механизм реализации в Российской Федерации. Автореф. дисс.. д. ю. н. – М.: 2012. – С. 36.
37. Федеральный закон от 30.04.2010 № 68-ФЗ «О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_99919.
38. Ярослав Романюк: «Невиконання судових рішень нівелює кінцеву мету правосуддя – захист інтересів громадян і реальне поновлення їхніх порушених прав». Виступ Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на парламентських слуханнях про стан виконання судових рішень в Україні 22 травня 2013 року // Офіційний сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2378856879AFF607C2257B740031AA41?opendocument>.
39. Туан Д'єдон Г., Рева В. Європейський суд з прав людини: нові виклики // Юридичний журнал «Юстініан». – № 4. – 2013.